

Iz prakse za prakso

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 340.147:338.483.13

Prejeto: 1. 10. 2010

Izvoz in uvoz arhivskega gradiva ter restitucija kulturne dediščine (Slovenska zakonska določila ter mednarodni pravni instrumenti)

NATALIJA GLAŽAR

mag. komunikologije, višja svetovalka I

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

e-pošta: natalija.gla2ar@g0v.si

IZVLEČEK

Članek v prvem delu opisuje slovenske predpise, ki določajo postopke izvoza, prenosa ter uvoza kulturne dediščine ter opisuje usklajenost slovenske zakonodaje s Evropskim pravnim redom **to** področje. V drugem delu članek opisuje več mednarodnih pravnih instrumentov (UNESCO in UNIDROITa), ki urejajo problematiko izvoza, preprečevanja nelegalne trgovine ter restitucije odtujene kulturne dediščine, med podpisnicami konvencij ter na mednarodnem nivoju.

KLJUČNE BESEDE: kulturna dediščina, nacionalno bogastvo, iznos, izvoz, uvoz, restitucija, UNESCO, mednarodne konvencije

ABSTRACT

THE IMPORT AND EXPORT OF ARCHIVES AND THE RESTITUTION OF CULTURAL HERITAGE (SLOVENIAN LEGISLATION AND INTERNATIONAL LEGAL INSTRUMENTS)

The first part of the article describes the Slovenian regulations that define procedures for the export, transfer and import of cultural heritage and makes an evaluation of how the Slovenian legislation is **harmonized** with the **EU legal** order for that particular field. The author continues by outlining several international legal instruments (UNESCO and UNIDROIT) that regulate the issue of export of cultural heritage, prevention of illegal trade, and the restitution of **unlawfully** removed cultural heritage both among the contracting states of the conventions as well as at the international level.

KEYWORDS: cultural heritage, national treasure, transfer, export, import, restitution, UNESCO, international convention

Vračanje protipravno odstranjene dediščine

Republika Slovenija je za nacionalno izvedbo Direktive sveta 93/7/EGS z dne 15. marca 1993 o vračanju predmetov kulturne dediščine, ki so bili protipravno odstranjeni z ozemlja države članice (UL L 74, 27. 3. 1993)¹ sprejela poseben Zakon o vračanju protipravno odstranjenih predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 126/2003). Posebnost tega zakona (pa tudi direktive) je v tem, da velja samo za članice EU ter na ozemlju Evropskih skupnosti, poleg tega pa velja samo za vračilo predmetov kulturne dediščine, ki so bili protipravno odstranjeni od vključno 1. 1. 1993 dalje. To za arhivsko stroko pomeni, da ga v nobenem kontekstu ne moremo uporabljati za kakršne koli restitucijske zahteve in probleme, ki se vlečejo že desetletja. Namen direktive (pa tudi slovenskega zakona) je predvsem v zagotavljanju možnosti, da se predmeti kulturne dediščine — predvsem tisti, ki so registrirani, opisani in vneseni v podatkovne javne zbirke ali predstavljajo nacionalno bogastvo — ne bi pojavili kjer koli v EU na nekontroliran način. Največkrat so ti predmeti kulturne dediščine izvoženi (v nečlanice EU) ali iznešeni (v članice EU) na razstave, restavriranja, kopiranja, ipd. **Ob tem je vedno potrebna ustrezna dokumentacija** (glej poglavje o izvozu in iznosu). V primeru nespoštovanja rokov, navedenih v dokumentaciji, podaljševanju razstav,² projektov ipd. pa se lahko tovrstni predmeti nahajajo v drugi članici nekontrolirano oz. brez ustrezne dokumentacije. Seveda so možni tudi primeri namernega nevračanja in zadrževanja teh predmetov, pa tudi odtujitev (bodisi doma ali v tujini). Namen tega zakona pa je zagotoviti, da v kolikor pristojni organi za kulturo kjer koli v EU odkrijejo opisane predmete kulturne dediščine brez ustrezne dokumentacije — za katere se ugotovi njihov status v kontaktu z državo izvora — da se zagotovi njihova vrnitev v državo, iz katere izvirajo. Prav tako je zakon osnova za posredovanje zahtev Slovenije drugi članici za vračilo tovrstnih predmetov — če je ugotovljena 'nenadzorovana' navzočnost teh na ozemlju druge članice. O vračanju protipravno odstranjene dediščine govori tudi Zakon o varstvu kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008; v členih 48-51). Za arhivsko področje pa je ključno razumevanje, da po-

jem 'protipravno odstranjena dediščina' v nobenem kontekstu ne pomeni odtujenega arhivskega gradiva, ki je predmet restitucijskih zahtev Slovenije do gradiva, ki je že desetletja v različnih državah (predvsem v Italiji) — pač pa je to povsem nov pojem v uporabi na ozemlju EU ter izključno za predmete, ki so nacionalno bogastvo ter so zaradi različnih razlogov z neustrezno dokumentacijo v drugi članici EU. Osrednji organ za postopke vračanja na osnovi tega zakona je Ministrstvo za kulturo RS; koordinira vračanje nacionalnega bogastva in premične dediščine, ki sta bila protipravno odstranjena, nazaj v Slovenijo ali pa vračanje tuje dediščine v države izvora — in sicer v skladu z mednarodnimi pogodbami, katerih podpisnica je Republika Slovenija (Zakon o varstvu kulturne dediščine, Ur. l. RS, 16/2008, popr. št. 123/2008, člen 2 in člen 48). Ministrstvo pa mora pri tem sodelovati tudi z drugimi organi in organizacijami v Sloveniji.

Obstajajo tudi dogovorjeni roki za vlaganje zahtevkov ter vračanje premične dediščine, ki jih hkrati določa tudi Zakon o varstvu kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008; v členu 49). Določeni roki so enaki tako za članice EU (to določa Zakon o vračanju protipravno odstranjenih predmetov kulturne dediščine; Ur. l. RS, št. 126/2003) kot tudi za nečlanice, s katerimi ima Slovenija sklenjen sporazum o vračanju (to dodatno določa Zakon o varstvu kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008; člen 49). Ob ugotovitvi, da se v Sloveniji nahaja protipravno odstranjena premična dediščina, lahko upravičenci vložijo zahtevek za vračanje v roku enega leta od seznanitve z informacijo. Medtem, ko je 30 let tista skrajna doba, ko je protipravno odstranjeno in ponovno najdeno dediščino še mogoče zahtevati na osnovi tega sistema, oz. 75 let če gre za premičnino iz »javne zbirke, zbirke cerkve oziroma druge verske skupnosti ali za premičnino, ki je pod posebnim varstvom države, iz katere izvira« (Zakon o varstvu kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008, člen 49). Zakon o vračanju protipravno odstranjenih predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 126/2003) pa še podrobneje ureja celoten postopek vračanja, iskanja in preverjanja, uradni predlog, pristojnosti, začetek in stroške postopka, odločitev sodišča, denarno odškodnino, izročitev predmeta ipd.

Ob tem je pomembna tudi možnost plačila odškodnine dobrovernemu posestniku; to določa zgolj Zakon o varstvu kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008, člen 50). Namreč dobroverni posestnik, ki je pridobil iz Slovenije

¹ Celex: 31993L0007

² V zvezi z urejanjem dokumentacije in izdajo dovoljenj je mogoče na Ministrstvu za kulturo zaprositi za podaljšanje dovoljenja za začasni izvoz ali iznos (Pravilnik o postopku za izdajo dovoljenj za izvoz in iznos predmetov kulturne dediščine, Ur. l. RS, št. 48/2004, člen 20).

protipravno odstranjeno dediščino, lahko dobi pravično odškodnino, vendar na podlagi odločbe pristojnega sodišča in potem ko premičnino vrne v Republiko Slovenijo. Odškodnina se plača iz proračuna Republike Slovenije — možno pa je zahtevati vrnitev plačane odškodnine od osebe, ki je premično dediščino protipravno odstranila z njenega ozemlja.

Pojem nacionalnega bogastva

Kot določa **Zakon o varstvu kulturne dediščine, je prepovedan trajni (ali časovno neomejen) izvoz predmetov, ki sodijo v kategorijo nacionalnega bogastva** — in sicer z definicijo: »nacionalno bogastvo¹ je premičnina, ki sodi v eno od zvrsti dediščine, ki jih določa Priloga Uredbe 3911/92/EFS,³ za katere je zaradi njihovega pomena omejen iznos ah izvoz iz Republike Slovenije ter so določeni ukrepi v zvezi s trgovanjem in hranjenjem« (Zakon o varstvu kulturne dediščine, Ur. l. RS št. 16/2008, popr. št. 123/2008; člen 3 - točka 18 in člen 46). Poleg tega slovenski zakon še zaostruje pogoje ter natančneje določa pogoje, ki določajo, kaj je nacionalno bogastvo; kajti 10. člen zakona pravi, da mora poleg tega, da je vpisano v Prilogo Uredbe 3911/92/EFS, tudi izpolnjevati eno ah več od teh zahtev:

- ima status spomenika,
- je več kot 100 let stara arheološka najdba, ki izhaja iz izkopavanj in najdišč na kopnem ah pod vodo,
- je več kot 100 let star sestavni del nepremičnega spomenika, ki je bil razstavljen,
- je inventariziran kot del zbirke muzeja, vpisanega v razvid iz 87. člena navedenega zakona, kot del zbirke javnega arhiva ali javne knjižnice ali kot pritiklina ali del zbirke cerkve ali druge verske skupnosti ah
- ima za Republiko Slovenijo kulturno vrednost zaradi svojega pomena.

V primeru dvoma pri določanju zvrsti dediščine, ah je premičnina, navedena v kateri od ahnej 2 do 5, nacionalno bogastvo (za 1. alinejo ni dvoma, ker 'ima status nacionalnega spomenika'), pa odloča minister — pri tem ima tudi zakonsko določena merila (Zakon o varstvu kulturne dediščine, 10. člen, točki 2 in 3).

Zakon ne določa cenovnih pragov, kakor jih Uredba 3911/92/EFS (glej opomba 3), določa pa jih novi predlog Pravilnika o seznamu zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah (predlog juhj 2010), ki navaja mejne vrednosti, ki jih morajo dosegati ah presegati predmeti dediščine, ki so predmet nadzora pri trgovanju, izvozu, iznosu ter drugih poslih in postopkih (v členu 9 — mejne vrednosti).

Nacionalno bogastvo določata tudi Pravilnik o določitvi zvrsti predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 73/2000, člen 1 in 2f ter Zakon o vračanju protipravno odstranjenih predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 126/2003, člen 4). **Za arhivsko gradivo je pomembno, da je nacionalno bogastvo, ker izpolnjuje tri⁵ od navedenih zahtev:**

- a) ima status kulturnega spomenika državnega ali lokalnega pomena,
- b) je inventariziran kot del zbirke javnega muzeja, arhiva ali knjižnice oziroma kot del opreme ali zbirke cerkve ali cerkvene ustanove,
- c) ima za Republiko Slovenijo kulturno vrednost zaradi svojega zgodovinskega, umetnostnega, znanstvenega ali splošnega človeškega pomena (Pravilnik o določitvi zvrsti predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, 73/2000, člen 2).

Za prepoved trajnega izvoza ah iznosa (v članice EU) nacionalnega bogastva velja samo ena izjema, in sicer je to dovoljeno v primeru izmenjave muzejskega, arhivskega ah knjižničnega gradiva — to pa je dejavnost, ki je dolgo načrtovana med državo izročiteljico in prejemnico, diplomatsko usklajena ter dogovorjena. Tovrstni izvoz ah iznos, ki ga dovoli Ministrstvo za kulturo (oz. natančneje minister), je mogoč samo »kadar premičnina nima takšne kulturne vrednosti, da bi njen trajni iznos ah izvoz pomenil osiromašenje nacionalnega bogastva« (Zakon o varstvu kulturne dediščine, Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008 člen 46-točka 3 in 4). Začasni izvoz ah iznos nacionalnega bogastva pa je lahko dovoljen za največ leto od datuma prehoda državne meje z možnostjo podaljšanja za največ pet let (prav tam, člen 46, točka 5).

³ Uredba Sveta (IIGS) št. 3911/92 z dne 9. decembra 1992 o izvozu predmetov kulturne dediščine (UL J. št. 39 z dne 31. 12. 1992). Vsebinska priloga je smiselno povzeta v Pravilniku o zvrsteh protipravno odstranjenih predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 34/2004).

V pripravi pa je nov Pravilnik o seznamu zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah (predlog julij 2010), ki bo nadomestil navedenega. O nacionalnem bogastvu govori 5. člen (varstvene usmeritve) novega predloga Pravilnika. Po zakonu zadošča, da predmet izpolnjuje eno od petih zahtev.

Izvoz in iznos predmetov kulturne dediščine

Zakon o varstvu kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008) v 3. členu določa 45 različnih definicij, med njimi tudi pojma izvoz in iznos. **Pojem 'iznos' dejansko pomeni fizični prenos premične dediščine iz Republike Slovenije v drugo državo članico Evropske unije ali v državo članico Sporazuma o Evropskem gospodarskem prostoru. Medtem ko pojem 'izvoz' pa pomeni fizični prenos premične dediščine iz Republike Slovenije kot dela carinskega območja skupnosti v tretjo državo, ki ni članica Evropske unije ali Sporazuma o Evropskem gospodarskem prostoru.** Za urejanje postopkov in dokumentacije, potrebne za izvoz in iznos, je nastal Pravilnik o postopku za izdajo dovoljenj za izvoz in iznos predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 48/2004). Smiselno pa se za tovrstne potrebe uporablja tudi Pravilnik o določitvi zvrsti predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 73/2000) oz. se bo uporabljal novejši predlog Pravilnika o seznamu zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah, ki je še v postopku sprejemanja. Zgolj za iznos pa je, ob morebitnih sporih ter nenačrtovani navzočnosti predmetov kulturne dediščine znotraj članic EU, v uporabi poseben zakon, Zakon o vračanju protipravno odstranjenih predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 126/2003) - izvaja Direktivo sveta 93/7/EGS, sprejeto 15. marca 1993, o vračanju predmetov kulturne dediščine, ki so bili protipravno odstranjeni z ozemlja države članice (UL L 74, 27. 3. 1993). Med mnogimi novostmi, ki jih prinaša novi Zakon o varstvu kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008), je tudi natančneje urejeno področje izvoza in iznosa dediščine, s tem je Slovenija na ravni zakona zadostila zahtevam po izvajanju Uredbe Sveta (EGS) št. 3911/92 z dne 9. decembra 1992 o izvozu predmetov kulturne dediščine (ULL št. 39 z dne 31. 12. 1992). Tako prejšnji Zakon o varstvu kulturne dediščine (1999)⁶ kot tudi novi (2008) določata, da je za izvoz ter iznos predmetov dediščine potrebno dovoljenje ministra za kulturo — in sicer za premičnine, ki so navedene v prilogi Uredbe Sveta (EGS) št. 3911/92. Dejansko so bila dovoljenja za izvoz v uporabi oz. so jih izdajali že pred osamosvojitvijo Slovenije v letu 1991. Tovrstna dovoljenja namreč ustrezajo določilom Unescove Pa-

riške konvencije iz 1. 1970 — Konvencija o ukrepih za preprečevanje nedovoljenega uvoza in izvoza kulturnih dobrin ter prenosa lastninske pravice na njih (več o konvenciji v nadaljevanju).

Tako zadnji zakon o varstvu kulturne dediščine določa, da Ministrstvo vodi evidenco izdanih dovoljenj za iznos in izvoz, pa tudi dokumentacijo o opravljenih izvozi in iznosih (Zakon o varstvu kulturne dediščine, Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008, člen 46). Ob morebitnem zgolj sumu zlorabe dovoljenja lahko ministrstvo dovoljenje za iznos ah izvoz tudi začasno prekliče — to velja do ugotovitve dejanskega stanja (največ 3 mesece), že izneseno dediščino pa je potrebno vrniti v Slovenijo. Ob morebitni dejanski ugotovitvi zlorabe dovoljenja za iznos ah izvoz pa se tako dovoljenje prekliče.⁷ Natančneje te postopke določa Pravilnik o postopku za izdajo dovoljenj za izvoz in iznos predmetov kulturne dediščine (v nadaljevanju Pravilnik, Ur. l. RS, št. 48/2004, popr. 106/2004). **Za izvoz predmetov (v tretjo državo, ki ni članica EU ali Sporazuma o Evropskem gospodarskem prostoru) in za iznos (v drugo članico EU ali Sporazuma o Evropskem gospodarskem prostoru) obstajajo podobne vrste dokumentov. Za izvoz ter iznos predmetov obstajajo tri vrste dovoljenj in potrdilo:**

a) standardno dovoljenje za izvoz ter standardno dovoljenje za iznos: izdaja se za začasni ali trajni izvoz oz. iznos, za posamezni predmet ali skupino predmetov — s priloženim seznamom in opisov; vlogo predloži izvoznik (Pravilnik, člen 8),

b) posebno odprto dovoljenje za izvoz ter posebno odprto dovoljenje za iznos: izdaja se za več začasnih izvozov oz. iznosov predmeta izključno lastniku ali zakonitemu zastopniku (tj. osebi ali organizaciji, ki bo predmet uporabila ali razstavila); dovoljenje velja največ pet let in po preteku te dobe ga mora izvoznik vrniti ministrstvu. Dovoljenje je mogoče izdati, le pod pogojem, da izvoznik zagotovi vsa potrebna jamstva za vrnitev predmeta v Slovenijo (Pravilnik, člen 9). En izvod dovoljenja prejeme izvoznik, za vsak prehod meje pa izdela kopijo, ki jo predloži skupaj z izvirnikom,⁸

c) splošno odprto dovoljenje za izvoz ter splošno odprto dovoljenje za iznos: je mogoče izdati za vsak začasni izvoz oz. iznos kateregakoli predmeta, ki je del stalne zbirke muzeja ali druge ustanove, ki hrani zbirko; dovoljenje velja

Prejšnji Zakon o varstvu kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 7/1999) je tudi zajel področje izvoza in uvoza (členi 31-35), vendar pa ga ni tako podrobno urejal, predvsem pa ne na osnovi Uredbe Sveta (ILGS) št. 3911/92.

⁷ Zakon o varstvu kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 16/2008, člen 46).

⁸ Priročnik za carinike »I^{vo} K^{interkomunitarni promet s predmeti kulturne dediščine Ministrstva za kulturo RS}«, 1. izdaja 2005.

največ pet let in po preteku te dobe ga mora izvoznik vrniti ministrstvu. Dovoljenje je mogoče izdati, le pod pogojem, da izvoznik zagotovi vsa potrebna jamstva za vrnitev predmeta v Slovenijo (Pravilnik, člen 10). Poleg tega mora izvoznik ob vsakokratnem izvozu ali iznosu obvestiti ministrstvo za kulturo najmanj pet dni pred začetkom postopka ali transporta z vsemi zahtevanimi podatki o izvozu (dopolnilo Pravilnika, Ur. l. RS, št. 106/2004, člen 1).

d) potrdilo za prost obtok (oz. za prosti izvoz oz. iznos): je mogoče izdati, le če se v postopku ugotovi, da predmet ne sodi v nobeno od posebnih kategorij kulturne dediščine (tj. nacionalnega bogastva in drugih posebej določenih zvrsti kulturne dediščine).⁹ Potrdilo izda izvozniku Ministrstvo za kulturo z vsemi navedenimi podatki o predmetu(-ih) izvoza skupaj z izjavo, da ti ne sodijo v nobeno od kategorij kulturne dediščine, navedenih v prilogi Uredbe Sveta (EGS) št. 3911/92 (Pravilnik, člena 13 in 14).

Pravilnik tudi določa, da lahko ministrstvo kadar koli prekliče vsako posebno odprto ali splošno odprto dovoljenje, če pogoji, pod katerimi je bilo izdano, niso več izpolnjeni. Če izdano dovoljenje — po preteku določene dobe ga je potrebno vrniti ministrstvu — ni vrnjeno in bi bilo lahko uporabljeno na nepravilen način, ministrstvo takoj obvesti pristojni inšpektorat in ob morebitnem izvozu ukrepa v skladu s četrtrim odstavkom 2. člena Uredbe komisije (ES) št. 1526/98 (Pravilnik, člen 20). Ob podaljšanjih razstav ali dodatnih dejavnosti v tujini lahko izvoznik zaprosi ministrstvo tudi za podaljšanje dovoljenja za začasni izvoz ali iznos, kolikor ugotovi, da predmeta v predpisanem roku ne bo možno vrniti v Slovenijo (Pravilnik, člen 20).

Opisana dovoljenja in potrdila izdaja izključno minister, in sicer na osnovi izpeljanega postopka in po pridobitvi strokovnih mnenj. Če gre za pošiljko, lahko minister dovoli izvoz samo določenih predmetov iz pošiljke. Izvoznik pa mora pred prejemom izvoznega dovoljenja poravnati tudi vse stroške za postopek (Pravilnik, člen 18). Za vse opisane postopke izdaje dovoljenj in potrdil si ministrstvo pridobiva strokovna mnenja pristojnih ustanov; uradno jih zaprosi za to mnenje, izdano pa mora biti

v 14 dneh. Kot določa pravilnik Ministrstvo pridobiva mnenja državnih muzejev neposredno.¹⁰

Strokovno mnenje pristojne ustanove (o iznosu oz. izvozu) zajame opredelitev predmeta glede na zvrsti predmetov in posebne kriterije, določene s Pravilnikom o določitvi zvrsti predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 73/2000, člen 1 in 2) oz. glede na kriterije novega predloga Pravilnika o seznamu zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah (člen 8). Med navedenimi petnajstimi kategorijami **za celotno paleto predmetov kulturne dediščine so za arhivsko področje pomembni ti:**

— fotografije, filmi in njihovi negativni, ki so starejši od 50 let in ne pripadajo njihovemu tvorcu,

— inkunabule in rokopisi, vključno z zemljevidi in partiturami, posamezno ali v zbirkah, ki so starejši od 50 let in ne pripadajo njihovemu tvorcu,

— knjige, ki so starejše od 100 let, posamično ali v zbirkah,

— tiskani zemljevidi in kartografsko gradivo, posamezno ali v zbirkah, ki so starejši od 50 let,

— arhivi in deli arhivov, ki so starejši od 50 let, katerekoli vrste in na kateremkoli nosilcu.¹¹

V postopku priprave strokovnega mnenja pristojna ustanova zagotovi opis predmeta na vlogi obrazca (kolikor stranka tega ne more sama zagotoviti) ter tudi preveri jamstva za vrnitev predmeta v Slovenijo in po potrebi predlaga drugo obliko jamstva, ki zavezuje izvoznika, da bo predmete v predvidenem roku vrnil v Slovenijo (Pravilnik o postopku za izdajo dovoljenj za izvoz in iznos predmetov kulturne dediščine, dalje Pravilnik, Ur. l. RS, št. 48/2004, člena 16 in 17). Če pristojni ustanovi za strokovno presojo predmetov ne zadoščajo podatki iz opisa ter vloge, lahko izvede tudi dodatno poizvedbo ter ogled predmetov. Sicer pa, če je strokovno mnenje glede primernosti izvoza oz. iznosa negativno, lahko izda ministrstvo odločbo o prepovedi izvoza oz. iznosa in skupaj z opisom

Zakon o varstvu kulturne dediščine pa med drugim opredeljuje tudi 'službo za premično dediščino', organizirano v enem od državnih muzejev - izbere ga minister na osnovi razpisa javne uprave (Zakon o varstvu kulturne dediščine, Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008, člen 92). Pooblaščen muzej naj bi opravljal štiri zakonsko določene naloge kot javno pooblastilo (glavnina nalog je iz muzejskega področja); za izvoz-uvoz naj bi »koordiniral pripravo izvedenskih mnenj o iznosu oz. izvozu premične dediščine« (člen 92). Vendar pa ministrstvo zaradi preprostejšega postopka pridobiva mnenja neposredno od državnih muzejev in ne »prek« službe za premično dediščino in muzeje.

Pravilnik o seznamu zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah (člen 8, poglavje Vrste premične dediščine, ki so predmet nadzora pri trgovanju, izvozu, iznosu ter drugih poslih in postopkih).

To je v nobeno od kategorij, navedenih v prilogi Uredbe Sveta (HGS) št. 3911/92 oz. opredeljenih v 1., 2. in 3. členu Pravilnika o določitvi zvrsti predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 73/2000) - oz. z 8. členom predloga novega Pravilnika o seznamu zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah, ter skladno s 3., 13. in 14. členom Pravilnika o postopku za izdajo dovoljenj za izvoz in iznos predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 48/2004).

predmeta v roku 24 urah o tem obvesti Generalni carinski urad (Pravilnik, člen 19).

Ministrstvo vodi evidenco vseh izdanih dovoljenj in potrdil, in sicer o izvoznih dovoljenjih, dovoljenjih za iznos in potrdilih — to so uradni podatki in se lahko uporabljajo le za namene varstva kulturne dediščine (Pravilnik, člen 22). Zakon pa določa, da so v evidencah podatki ne zgolj o dovoljenjih za iznos in izvoz, pač pa tudi o dejansko opravljenih iznosih in izvozi (Zakon o varstvu kulturne dediščine, Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008; člen 46).

Se posebej za ustanove, ki imajo stalne muzejske zbirke, ter za druge ustanove (arhivske in knjižnične), ki hranijo različne zbirke (tudi v kategoriji nacionalno bogastvo), je pri postopkih za različna dovoljenja¹² te vrste zelo pomembno, da tudi sami ustrezno zagotovijo vodenje različnih običajnih predpisanih evidenc za lastne hranjene zbirke (tj. evidenc, določenih za določeno vrsto gradiva oz. glede na dejavnost). S tem so mišljeni: Pravilnik o vodenju inventarne knjige premične kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 122/2004), Pravilnik o registru kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 66/2009),¹³ Pravilnik o evidenci in nadzoru pri trgovanju s predmeti kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 140/2004) ter za arhivsko področje Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (Ur. l. RS, št. 86/2006 — poglavje 10.5. Vrste in oblike evidenc arhivskega gradiva, člen 86). V zvezi z omenjenim Pravilnikom o registru kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 66/2009) je potrebno pojasniti, da Register za premično dediščino še ni zaživel — tako da trenutno vsaka ustanova vodi svojo evidenco oz. bazo podatkov. Ko pa bo predpisani register vzpostavljen, bo verjetno deloval samodejno, z ustreznimi povezavami na posamezne institucije. **Naj poudarim, da je vodenje registrov in evidenc izjemnega pomena z mednarodnopravnega vidika, saj je ob vsakršnih odtujitvah, uničenju ali poškodovanju predmetov dediščine, pa tudi za najdene predmete z visoko vrednostjo brez ustrezne dokumentacije, ključnega pomena pri dokazovanju njihovega izvora to, da so vpisani v**

predpisani nacionalni register (določen glede na stroko oz. vrsto predmeta). Gradivo, ki ga ustanova hrani, a ni vpisano v uradni register kot zbirka ali fond, ima ob odtujitvi ah poškodovanju v tujini veliko manjšo možnost za ustrezno pravno dokazovanje, da je le-to res del javnih zbirk nacionalnih ustanov. Tako za muzejske predmete velja, da morajo biti vpisani v inventarno knjigo. Vendar pa so predmeti, ki niso vpisani v register, imajo pa lastnosti nacionalnega bogastva, prav tako predmet vračanja. O tem, ali predmet je nacionalno bogastvo, se odloči vsaka država posebej na podlagi svoje zakonodaje. Bistveno pa je, da je (zaradi identifikacije) predmet dokumentiran.

Na to opozarja tudi **Unescovo Priporočilo za varstvo premičnih kulturnih dobrin, sprejeto 28. novembra 1978** (Recommendation for the Protection of Movable Cultural Property),¹⁴ ki pravi »spodbujanje načrtne inventarizacije in katalogizacije kulturnih dobrin, in to čim bolj natančno ter skladno z razvitimi metodami in standardi (po možnosti z barvnimi fotografijami in mikrofilmi); zelo natančni registri in inventarji so pomembni predvsem kot dokazna dokumentacija, ki je potrebna za oceno narajene škode ob morebitnem uničenju ali poškodbi kulturnih dobrin v naravnih ali drugih nesrečah. Poleg tega natančna dokumentacija (posredovana nacionalnim ali mednarodnim organom) pripomore k boju proti nelegalni trgovini, krajam in kroženju ponaredkov (člen 12 a)«.

Zaradi opisanih razlogov je torej povsem logično, da so posamezne kategorije javnih zbirk natančneje opisane tudi v Zakonu o vračanju protipravno odstranjenih predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008 - v členu 6) ter Direktivi sveta 93/7/EGS z dne 15. marca 1993 (UL L 74, 27. 3. 1993 - v 1. členu). In sicer obveznost vračanja velja »za predmet, ki je v skladu z njenimi predpisi uvrščen med nacionalna bogastva umetniške, zgodovinske ah arheološke vrednosti, in ki bodisi:

— sodi v katero od javnih zbirk, s katerimi upravljajo muzeji, knjižnice ali arhivi države članice. Javne zbirke so zbirke, ki so v lasti države članice, njenih regij ali lokalnih skupnosti. Javne zbirke so tudi zbirke v lasti

¹² To je pri standardnem dovoljenju za izvoz oz. iznos ter pri splošnem odprtem dovoljenju za izvoz oz. iznos.

¹³ Pravilnik je namenjen registriranju vseh oblik kulturne dediščine nepremične in premične, izrecno pa izvzema registriranje arhivskega in knjižničnega gradiva - ker varstvo teh urejajo posebni zakoni in zanje veljajo drugačni predpisani registri. Na ta pravilnik se navezuje tudi novi predlog Pravilnika o seznamu zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah, ki bo nadomestil dosednji Pravilnik o določitvi zvrsti predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 73/2000).

¹⁴ [http://portal.unesco.org/en/ev.php-URJ_ID=13132&URJ_DO=DO_TOPIC&URJ_S1=ICTI\(N\)=201.html](http://portal.unesco.org/en/ev.php-URJ_ID=13132&URJ_DO=DO_TOPIC&URJ_S1=ICTI(N)=201.html), več o tem priporočilu v Glažar: »Listine o kulturni dediščini ter obletnica UNHSCA«. *Arhivi* 31 (2008), št. 1, str. 31-52.

ustanov na ozemlju države članice, če so te ustanove po zakonodaji države članice opredeljene kot javne ustanove in so v lasti te države, njenih regij ali lokalnih skupnosti oziroma jih te v večji meri financirajo;

— sodi v inventarje verskih skupnosti v državi članici;

— sodi v eno od zvrsti predmetov kulturne dediščine, ki jih določa aneks k Direktivi Sveta 93/7/EGS z dne 15. marca 1993 o vračanju predmetov kulturne dediščine, ki so bih protipravno odstranjeni z ozemlja države članice.¹⁵

Zelo podobno formulacijo ima za celotno Evropsko unijo tudi Direktiva sveta 93/7/EGS z dne 15. marca 1993 o vračanju predmetov kulturne dediščine, ki so bih protipravno odstranjeni iz ozemlja države članice (UL L 74, 27. 3. 1993, 1. člen):

»Predmet kulturne dediščine' pomeni predmet, ki:

— je bil pred svojo protipravno odstranitvijo z ozemlja države članice ali po njej uvrščen med 'nacionalno bogastvo z umetniško, zgodovinsko ali arheološko vrednostjo' po nacionalni zakonodaji ah upravnih postopkih v smislu člena 36 Pogodbe in

— spada v eno od kategorij, naštetih v Prilogi, ah pa ne pripada nobeni od teh kategorij, temveč predstavlja sestavni del:

• javnih zbirk, navedenih v inventarjih muzejev, v arhivih ali v zaščitelih zbirkah knjižnic. Za namene te direktive pomenijo »javne zbirke« zbirke, ki so last države članice, lokalnih ali regionalnih organov oblasti na ozemlju države članice ali ustanove na ozemlju države članice, ki je po zakonodaji te države članice opredeljena kot javna ustanova ter je last te države članice ali lokalnih ali regionalnih organov oblasti ali pa jo ti v večji meri financirajo;

•
Tudi predlog novega Pravilnika o seznamu zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah¹⁷ tako v 5. členu našteva varstvene usmeritve za premično de-

diščino — za razhčne kategorije dediščine pa v prvi vrsti najprej izpostavlja »dokumentiranje dediščine«, poleg preostalih naštetih varstvenih aktivnosti (jo hranimo, varujemo, skrbimo zanjo, jo prevažamo in omogočamo njeno dostopnost, itd).¹⁸

Z opisano zakonodajo in drugimi predpisi, ki zadevajo izvoz in iznos in jih je izdalo Ministrstvo za kulturo, je usklajena tudi slovenska arhivska zakonodaja. Na splošno velja, da ima arhivsko področje glede na celotno kulturno dediščino sicer svojo ločeno področno zakonodajo. Vendar pa v zvezi z izvozom in iznosom tudi za arhivsko področje veljajo zgoraj opisana pravila, določena za celotno področje kulturne dediščine, arhivska zakonodaja pa je temu ustrezno prilagojena. Tako Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (Ur. l. RS, 30/2006) v svojem 42. členu (odtujitev arhivskega gradiva) določa, da »javnega gradiva ni dopustno odtujiti«, to pa je skladno z določilom Zakona o varstvu kulturne dediščine, ki pravi, da je prepovedan trajni (ah časovno neomejen) izvoz predmetov, ki sodijo v kategorijo nacionalnega bogastva (Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008; člen 3 - točka 18 in člen 46). Arhivski zakon omogoča začasen izvoz v tretje države ah iznos javnega arhivskega gradiva v države članice Evropske unije, in sicer za znanstvene oziroma kulturne namene, na podlagi dovoljenja ministra, pristojnega za arhive — v dovoljenju za izvoz ah iznos pa morajo biti določeni rok za vrnitev javnega arhivskega gradiva ter način in pogoji njegovega zavarovanja v času izposoje (Ur. l. RS, št. 30/2006, 42. člen). Izvoz in iznos zasebnega dokumentarnega gradiva pa podrobneje določa Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (Ur. l. RS, št. 86/2006, v 105. členu — izvoz in iznos zasebnega dokumentarnega gradiva). Najprej definicija opredeljuje zasebno dokumentarno gradivo: »... za katero se domneva, da ima lastnosti zasebnega arhivskega gradiva, je vsako zasebno dokumentarno gradivo, ki ga kot dokumentarno gradivo z lastnostmi zasebnega arhivskega gradiva opredeli pristojni arhiv: to so zlasti zapiski, poročila, pravni akti, dopisi, pisma, rokopisi, načrti, fotografije in drugo«. Sledijo določila o izvozu in iznosu. Vloga za pridobitev dovoljenja za izvoz in iznos zasebnega dokumentarnega gradiva mora vsebovati ime in priimek lastnika ah posestnika gradiva, naziv pravne osebe ah osebno ime fizične osebe, pri kateri je zasebno dokumentarno

¹⁵ Zakon o vračanju protipravno odstranjenih predmetov kulturne dediščine, Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008 - člen 6.

« Odebelila N. Glažar.

¹⁷ Ta bo nadomestil prejšnji Pravilnik o zvrsteh protipravno odstranjenih predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 34/2004) - le-ta je imel navedenih 16 kategorij predmetov kulturne dediščine, arhivsko gradivo je bilo navedeno v točkah 8-12 (fotografije in filmi, rokopisi in inkunabule, tiskani zemljevidi, arhivsko gradivo).

¹⁸ Vendar pa so arhivi in knjižnice izvzeti iz tega pravilnika na osnovi 1. člena (z utemeljitvijo, da zvrsti arhivskega in knjižničnega gradiva določa posebna zakonodaja).

gradivo nastalo, seznam zasebnega dokumentarnega gradiva ter navedbo časa njegovega nastanka. Podobno kot za javno gradivo tudi za izvoz in iznos zasebnega dokumentarnega gradiva izda dovoljenje minister na podlagi strokovne ocene pristojnega arhiva.

Vnos in uvoz predmetov kulturne dediščine

Pri vnosu ah uvozu dediščine velja, da jo je mogoče uvažati in vnašati — vendar, kolikor država izvora predpisuje izvozno dovoljenje (oz. dovoljenje za iznos) je pri uvozu (oz. vnosu) v Slovenijo potrebno predložiti tovrstno dovoljenje (Zakon o varstvu kulturne dediščine, Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008; člen 47). Če država, iz katere se dediščina izvaža, ne predpisuje nikakršnih dovoljenj, je tudi uvoz v Slovenijo prost — če pa jih predpisuje, so pristojni organi (carinski in mejni), pa tudi organizatorji razstav, nosilci projektov, trgovci z dediščino ipd. dolžni zahtevati tovrstno dokumentacijo. Podatki o zakonodaji posameznih držav tega področja so dostopni na spletu (www.europa.eu.int — rubrika 'carina, customs control, cultural goods'). Za pojasnila o prepisih posameznih držav in nadzoru nad vnosom predmetov kulturne dediščine je pristojno Ministrstvo za kulturo RS.¹⁹

To zakonsko določilo je skladno s Priporočilom Unesca o ukrepih za prepoved in preprečevanje nedovoljenega uvoza, izvoza kulturnih dobrin ter prenosa lastninske pravice na njih (iz leta 1964), ki pravi, da 'ne sme biti dovoljen noben uvoz kulturnih dobrin, dokler pristojni organi države izvoznice ne podajo izjave o nikakršnih omejitvah za konkretno dobrino' (Priporočilo, člen 4 — več o priporočilu v nadaljevanju). V kolikor pa država ni podpisnica Priporočila oz. že omenjene Pariške konvencije (iz leta 1970 — opis v nadaljevanju), ni dolžna izdajati izvoznih dovoljenj.²⁰ Preverjanje kulturnega pomena predmetov pri uvozu v takšnem primeru ni zavezujoče, razen če ima država to določeno v bilateralnem sporazumu z državo, ki h konvenciji ni pristopila.

V Sloveniji pa glede 'uvoza dediščine' dolžnosti uradne osebe definira Pravilnik o postopku za izdajo dovoljenj za izvoz in iznos predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 48/2004) — tako v členu 19/4 določa: »Če uradna oseba ali državni muzej ugotovi, da obstaja sum, da je predmet uvožen ali prinesen v nasprotju z zakonodajo države izvoznice oziroma države članice ali da je kako drugače protipravno pridobljen ali namerno poškodovan, da bi se zmanjšala njegova vrednost, ravna v skladu s prvim odstavkom 145. člena Zakona o kazenskem postopku (Uradni list RS, št. 63/94)«.

Prekrški

Za izvoz in iznos velja, da se za prekršek kaznuje pravna oseba, samostojni podjetnik in posameznik, če nima dovoljenja za izvoz in iznos premične dediščine v skladu z 46. členom Zakona o varstvu kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008), in sicer z globo od 2000 do 40.000 EUR. Z enako globo se kaznuje prekršek, če pravna oseba ali posameznik pri hranjenju in prevozu nacionalnega bogastva ne izpolnjuje minimalnih strokovnih, tehničnih in prostorskih zahtev, ki jih določa 52. člen Zakona o varstvu kulturne dediščine. Prav tako to velja, če ob uvozu ali vnosu uvoznik ne predloži dovoljenja v skladu z 47. členom istega zakona in tudi če nima dokazila o izvoru v skladu s 53. členom tega zakona.

UNESCOVI IN DRUGI PRAVNI INSTRUMENTI ZA TRAJNO VRAČILO KULTURNE DEDIŠČINE

UNESCO se kot vplivna mednarodna organizacija že desetletja bojuje zoper nelegalno trgovino kulturne dediščine, pa tudi za reševanje restitucijskih problemov. Med vidnejše rezultate tega področja lahko uvrščamo predvsem delo 'Medvladnega odbora za podporo vračanja kulturnih dobrin v dežele izvora oz. njihovo restitucijo v primeru nedovoljene prilastitve' (Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in case of Illicit Appropriation). Z informacijami polna spletna stran Odbora predstavlja ne le zavezujočo mednarodno zakonodajo, pač pa tudi zelo uporabne spletne povezave, kot so povezavo z Interpolovo bazo podatkov o ukradenih umetniških delih, bazo podatkov italijanske policije o ukradenih nacionalnih kulturnih dobrinah

¹⁹ Priročnik za carinike »l'vo^ uvo^ in interkomunitarni promet s predmeti kulturne dediščine Ministrstva kulturo RS«, Ljubljana 2005.

²⁰ Po podatkih iz leta 2005 (vir: Priročnik za carinike »l'vo^ uvo^ in interkomunitarni promet s predmeti kulturne dediščine Ministrstva kulturo RS«, Ljubljana 2005) je bilo 109 držav podpisnic z vsega sveta (vključno z večino evropskih držav), po podatkih iz leta 2008 je bilo 115 podpisnic, število pa se je do leta 2009 še povečevalo.

(Carabinieri Department for the protection of Cultural Heritage) ter s **Francoskim centralnim uradom za preprečevanje trgovanja s kulturnimi dobrinami (Central Office for the Fight against Traffic in Cultural Goods**, ki deluje v okviru Central Direction of the French Criminal Investigation Department), Švicarskim zveznim uradom za kulturo (Federal office for culture, Switzerland) ter Argentinskim državnim sekretariatom za kulturo (State Secretary of Culture, Argentina). Švicarski zvezni urad za kulturo ima tudi posebno spletno stran, posvečeno v II. svetovni vojni zaplenjenim umetniškimi delom (t. i. 'Looted art').²¹

Posebno pozornost pa je treba posvetiti posebni **Unescovi podatkovni bazi nacionalnih zakonodaj o kulturni dediščini**,²² kjer 174 držav objavlja lastno zakonodajo s področja kulturne dediščine, ne le osnovnega zakona, pač pa tudi širše vključno z izvršilnimi predpisi²³ (tudi Slovenija predstavlja 11 nacionalnih predpisov). Podatkovna baza po širini zajema tudi raznolika področja dediščine, kot so oborožen spopad, kulturna raznolikost, nepremična kulturna dediščina, premična kulturna dediščina — kulturne dobrine, nesnovna kulturna dediščina, naravna dediščina in podvodna kulturna dediščina. To pa za vse vnose držav trenutno pomeni 983 zakonodajnih besedil, preostalo pa so izvršilni predpisi in dogovori. Poleg tega je tu dostopen tudi t. i. 'rdeči seznam' — ICOMov seznam ogroženih kulturnih objektov, pa tudi besedilo ICOMovega etičnega kodeksa za muzeje (iz leta 1986, revidiranega v 2004) ter Unescovega mednarodnega kodeksa za trgovce s kulturnimi dobrinami (iz 1999). Tako slednji določa, da trgovec ne bo posloval z nelegalno pridobljenimi ali nelegalno izvoženimi predmeti, razen če se strinja država izvora. Kodeks trgovce obvezuje tudi k sodelovanju, upošteva vse lastne legalne možnosti, če se bodo pojavili zahtevki za vračilo predmetov v izvirne države (Kodeks, člena 3 in 4). Poleg tega naj trgovci ne bi razstavljali, opisovali, preučevali, cenili ali zadrževali predmeta, če bi s tem podpirali nedovoljen prenos ali izvoz (Kodeks, člen 5).²⁴

Poleg že naštetih informacijskih virov pa so na spletu dostopne tudi druge informacije, kot so: Unescov priročnik o pravnih in praktičnih ukrepih

zoper nelegalno trgovanje s kulturnimi dobrinami (iz 2006), bibliografija o nelegalni trgovini ter posebna stran, na kateri UNESCO prikazuje partnerstva in aktivnosti v nujnih primerih²⁵ (kot so bili ukrepi v Iraku in Afganistanu). Tu so prikazana tudi partnerska sodelovanja z organizacijami kot so: INTERPOL (International Criminal Police Organization), UNIDROIT (International Institute for the Unification of Private Law), WCO (World Customs Organization) ter EUROMED-Heritage (organizacija, ki jo financira EU, za krepitev institucionalnih in pravnih povezav sredozemske kulturne dediščine, preprečevanje nelegalne trgovine pa je eden od ciljev), pa tudi ICOM (International Council of Museums).

Med pomembnejšimi Unescovimi pravnimi instrumenti za regulacijo tega področja sta predvsem Priporočilo (iz leta 1964) ter njemu sledeča Konvencija (pogosto imenovana tudi 'Pariška konvencija iz leta 1970'); opisujem ju v nadaljevanju.

Priporočilo o ukrepih za prepoved in preprečevanje nedovoljenega uvoza, izvoza kulturnih dobrin ter prenosa lastninske pravice na njih, sprejeta 19. novembra 1964 v Parizu (Recommendation on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Export, Import and Transfer of Ownership of Cultural Property, 1964)²⁶

V uvodni preambuli ugotavlja obveznost vsake države, da na lastnem ozemlju varuje lastno kulturno dediščino pred nevarnostmi nelegalnega izvoza, uvoza in prenosa lastništva — zato bi države morale biti vedno bolj ozaveščene o moralnih obveznostih spoštovanja lastne in tuje dediščine. Zaželeni cilji pa ne morejo biti doseženi brez tesnega sodelovanja držav članic — zato je s Priporočilom nastal temelj za uvedbo ukrepov in izboljšavo mednarodnega sodelovanja za to področje. Definicija opredeljuje 'kulturno dobrino' kot premično ali nepremično dobrino, ki je zelo pomembna za kulturno dediščino države, kot so umetniška in arhitekturna dela, rokopisi, knjige in druge dobrine umetniškega, zgodovinskega in arheološkega pomena, etnološki dokumenti, posebne zvrsti flore in favne, znanstvene zbirke ter pomembne knjižne in arhivske zbirke, vključno z glasbenimi arhivi. Vsaka

²¹ <http://www.bak.admin.ch/themen/raubkunst/index.html?lang=en>

²² <http://www.unesco.org/culture/natlaws/>

²³ Npr. Velik Britanija z vnosom 97 lastnih predpisov.

²⁴ Mednarodni kodeks etike za trgovce, ki trgujejo s predmeti kulturne dediščine: http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/kultuma_dediscina/premicna_kultuma_dediscina/

²⁵ [http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URI_ID=36423&URJ_DO=DO_TOPIC&URISiCTK\)N=201.html](http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URI_ID=36423&URJ_DO=DO_TOPIC&URISiCTK)N=201.html)

²⁶ [http://portal.unesco.org/en/ev.php-URI_ID=13083&URJ_DO=DO_TOPIC&URISiCTK\)N=201.html](http://portal.unesco.org/en/ev.php-URI_ID=13083&URJ_DO=DO_TOPIC&URISiCTK)N=201.html)

država pa samostojno določa kriterije za določitev kulturnih dobrin s posebnim varstvom na svojem ozemlju ter ob tem uvede svoje korake za učinkovit nadzor nad izvozom kulturnih dobrin (Priporočilo, člena 2 in 3) ter prav tako za preprečitev nezakonitega prenosa lastništva (Priporočilo, člen 5). Pomembno pa je tudi določilo **o uvozu — kajti ne sme biti dovoljen noben uvoz kulturnih dobrin, dokler pristojni organi države izvoznice ne podajo izjave, da ni nikakršnih omejitev za konkretno dobrino** (Priporočilo, člen 4). Tako se smatra, da je vsak izvoz, uvoz ali prenos lastništva, izveden v nasprotju z določili države članice, nezakonit (Priporočilo, člen 7). Poleg tega Priporočilo zavezuje tudi muzeje in druge varstvene ustanove, da se vzdržijo pridobivanja kulturnih dobrin z nezakonitim izvozom, uvozom ali prenosom lastništva. Za vse druge objekte, ki jih ni mogoče izvoziti, zamenjati ah kupiti, pa naj velja možnost izposoje ali depozita, npr. za razstave, študije, ipd. (Priporočilo, člen 8 in 9). Ob tem pa ni izključena možnost nakupa izjemnih kulturnih dobrin. Za to naj bi pristojne ustanove imele na voljo tudi nekaj finančnih sredstev (Priporočilo, člen 12). Med priporočenimi ukrepi držav je najprej omenjeno **vodenje registrov — na osnovi nacionalno določenih kriterijev je treba za različne kategorije oblikovati nacionalni register kulturnih dobrin, vpis pa ne sme spremeniti lastništva** — npr. za zasebno lastnino (Priporočilo, člen 10). Sledijo priporočila za organiziranje pristojnih služb za varstvo dediščine, kljub priznavanju ustavnih raznolikosti, tradicij in razpoložljivih virov — gre zgolj za priznavanje določenih skupnih principov delovanja takih služb. Nacionalna služba za varstvo kulturne dediščine naj bi v skladu z nacionalno zakonodajo imela dovolj administrativnih, tehničnih in finančnih virov, njihove funkcije pa naj bi zajele: a) identifikiranje kulturnih dobrin na nacionalnem ozemlju ter vodenje nacionalnega registra, b) sodelovanje z drugimi pristojnimi organi pri izvozu, uvozu in prenosu lastništva (nadzor izvoza bi bil precej olajšan z izdajo ustreznih potrdil pristojnih ustanov za posamezne predmete ob izvozu). Tovrstna služba naj bi bila tudi pristojna za posredovanje zakonodajnih in drugih ukrepov nacionalnim organom za varstvo kulturne dediščine, tudi v zvezi z izvozom, uvozom ah prenosom lastništva (Priporočilo, člen 11).

Za tovrstno področje, ki ga je moč obvladovati le z dobrim mednarodnim sodelovanjem so pomembni tudi bilateralni in multilaterarni dogovori med državami v okviru regionalnih medvladnih organizacij — predvsem da bi reševali probleme izvoza, uvoza ter prenosa lastništva kulturnih dobrin,

predvsem pa za zagotavljanje restitucije kulturnih dobrin, ki so bile nelegalno izvožene. Zaželeno je, da bi tovrstni meddržavni sporazumi imeli določilo, da naj bi ob vsakem prenosu lastništva kulturnih dobrin pristojna služba države podala izjavo, da dobrina ni predmet nezakonitega izvoza, uvoza ali prenosa lastništva (na ta način bi reševali tudi vse dvomljive ponudbe in druge podrobnosti) (Priporočilo, člen 14). Lahko pa države med seboj sklepajo tudi posebne kulturne sporazume, prav tako sta zaželeni izmenjava izkušenj in medsebojna pomoč (Priporočilo, člen 13 in 15). **Sodelovanje vseh prisojnih služb, muzejev in drugih ustanov je nujno potrebno pri restituciji ilegalno izvoženih kulturnih objektov — restitucija pa naj bi bila izvedena skladno z obstoječo zakonodajo države, v kateri se objekt nahaja** (Priporočilo, člen 16). **Ob izginotju kulturne dobrine je zelo pomembna tudi javna publiciteta — tako naj bi bila javnost o tem obveščena v ustreznih sredstvih obveščanja** (Priporočilo, člen 17).

Predvidene so tudi pravice za dobrovernega posestnika; zanj naj bi nacionalna zakonodaja zagotovila odškodnino ob morebitnem nakupu kulturne dobrine, ki naj bi bila vrnjena državi, iz katere je bila ilegalno izvožena (Priporočilo, člen 18). Zadnje določilo je namenjeno izobraževalnim dejavnostim — vsaka država naj bi krepila zavest in povečevala zanimanje za kulturno dediščino vseh narodov z izobraževalnimi dejavnostmi pristojnih služb ter v sodelovanju z mediji — še posebej s komunikacijo in širjenjem informacij v izobraževalnih ustanovah za mlade in odrasle ter skupinah in posameznikih, ki se ukvarjajo z kulturnimi dejavnostmi (Priporočilo, člen 19).

Konvencija o ukrepih za prepoved in preprečevanje nedovoljenega uvoza in izvoza kulturnih dobrin ter prenosa lastninske pravice na njih, sprejeta 14. novembra 1970 v Parizu (Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property, 1970)²⁷

Konvencija predstavlja nadaljevanje oz. višjo stopnjo pravnega instrumenta prej opisanega priporočila in je bila sprejeta šest let pozneje. Trideset let po sprejetju v zadnjih letih doživlja svoj preporod in novo veljavo — tako so bili v Atenah na mednarodni konferenci, posvečeni vračilu kulturnih dobrin v dežele izvora (v marcu 2008), pred-

²⁷ <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001140/114046e.pdf#page=130>

stavljeni burna zgodovina nastanka konvencije, odpor nekaterih članic proti uveljavitvi ter zavračanje pristopanja (oz. ratificiranja) določenih držav h konvenciji. Predvsem v 70. letih so takratni vodilni kuratorji hi zbiralci (v javnem hi zasebnem sektorju) videli Konvencijo kot neupravičeno omejevanje ter učinkovit nadzor prostega trga — oz. celo kot oviro njihovih načrtov za nove pridobitve dediščine.²⁸ Danes takšno mnenje ne predstavlja več večine hi do leta 2008 je ratificiralo konvencijo 115 držav (med njimi tudi Slovenija). Med zadnjimi podpisnicami so bile države, ki so že historično nasprotovale konvenciji: Japonska, Švica, Velika Britanija, Švedska, Danska, Norveška hi kot zadnja Nemčija (20. nov. 2007).²⁹

Objavljena Študija o restitucijskih primerih Unescovega Medvladnega odbora -a podpora vračanja kulturnih dobrin v debele izvora o% njihovo restitucijo v primeru nedovoljene prilastitve (vir. <http://www.unesco.org!culture>).

Po sprejetju konvencije sta nastala tudi dva etična kodeksa, hi sicer ICOMov strokovni etični kodeks (iz leta 1986, do danes že večkrat posodobljen) ter Unescov mednarodni etični kodeks za trgovce, ki se ukvarjajo s kulturnimi dobrinami (ki ga je v letu 1999 sprejel Medvladni odbor za podporo vračanja kulturnih dobrin v dežele izvora oz. njihovo restitucijo v primeru nedovoljene prilastitve). V letu 2005 je UNESCO zasnoval spletno podatkovno bazo z nacionalnimi zakonodajami držav članic za področje kulturne dediščine — kar je zelo dober vir za vse, ki se kakorkoh ukvarjajo z dediščino (pristojne državne organizacije, carinske službe, pravniki, trgovci z dediščino, zasebni lastniki, ipd.).³⁰ Za popularizacijo in izvajanje konvencije skrbi Unescov Medvladni odbor za podporo vračanja kulturnih dobrin v dežele izvora oz. njihovo restitucijo v primeru nedovoljene prilastitve, ki je v letu 2008 slavil 30-letnico svojega delovanja. Področje, ki ga konvencija ureja, je celo vedno bolj aktualno — saj se je po nekaterih podatkih v zadnjih desetih letih 'kulturna potrošnja' povečala za skupno 50" o (to pa vključuje celo naraščajočo internetno prodajo).³¹ Poleg tega so problemi restitucije 'večno aktualni', saj npr. samo za Afriko velja, da je izgubila 95" o svoje dediščine; tu pa je treba še upoštevati vojne in poveljne razmere v Evropi, kolonialistično obdobje raziskovanj, dolgoletna načrtna pridobivanja in nakupe največjih svetovnih muzejev, pa tudi sodobne vojne konflikte, kot so bih v Afganistanu, Iraku ipd. Kulturna dediščina in države izvora le-te so največkrat žrtve tovrstnih zgodovinskih dogodkov, Unescova prizadevanja pa zgolj občasno uspejo povrniti dediščino v prvotno okolje izvora. Prav zato so tovrstni pravni instrumenti, kot so konvencije (četudi zgolj na načelni ravni), tohko pomembnejši za vsako prizadevanje pri reševanju teh problemov.

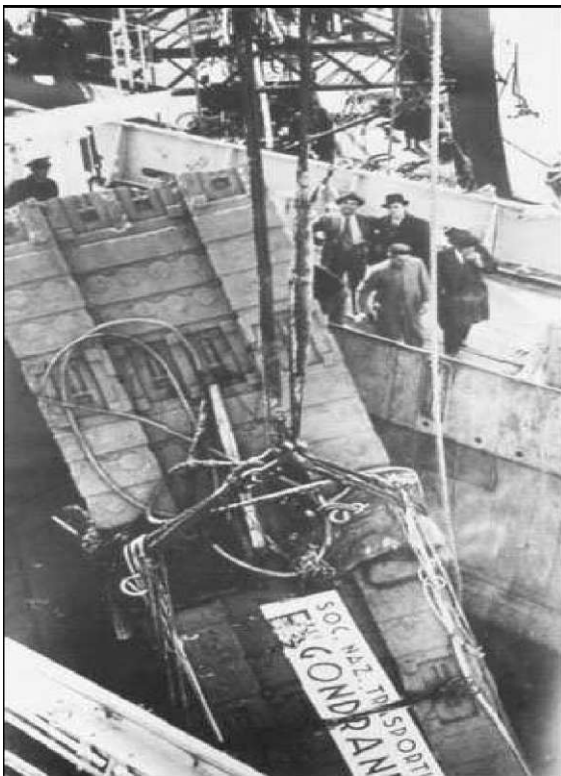
Med objavljenimi uspešnimi primeri vračanja kulturne dediščine je tako opis vračila obehska Axum, ki ga je Italija v letu 1937 preselila iz Etiopije v Rim.

²⁸ Govor dr. Georgeja Anastassopoulos-a, predsednika Unescove Generalne konference na mednarodni konferenci, namenjene vračilu kulturnih dobrin v dežele izvora Atene, (17. marec 2008).

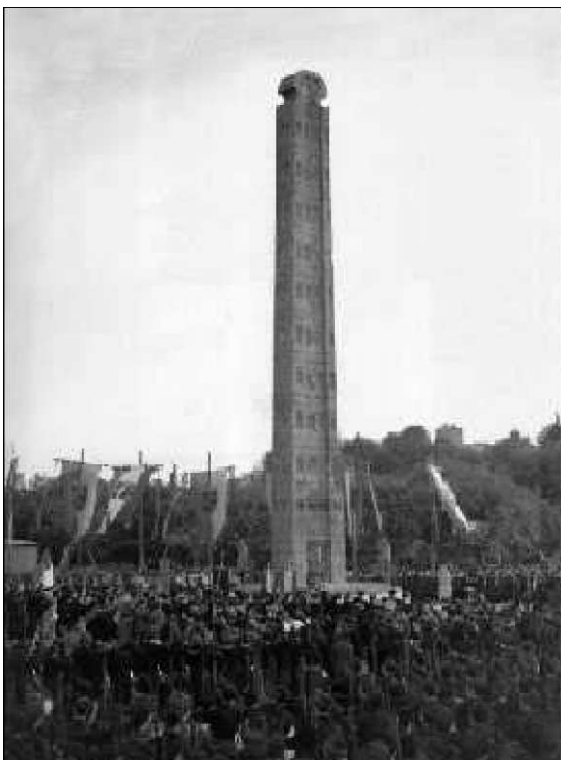
²⁹ Do danes pa so konvencijo sprejele še Gad (17. 6. 2008), Belgija (31. 3. 2009), Nizozemska (17. 7. 2009), Ilaiti (8. 2. 2010) m 1 ikvatorialna Gvmeja (17.6. 2010).

³⁰ <http://www.unesco.org/culture/natlaws>

³¹ Govor dr. Georgeja Anastassopoulos-a, predsednika Unescove generalne konference, na mednarodni konferenci, namenjen vračanju kulturnih dobrin v dežele izvora' Atene, (17. marec 2008).

Selitev obeliska .ixum v Rim 1937'&t.wikipedia.org/wiki/Steledi_.ixum

Selitev obeliska - ixum v Rim 1937 C? Annali dell'Africa italiana. Št. 3-4 (1938) in Št. 1 (1940)

Obelisk je sicer bil glavna značilnost prazgodovinskega mesta Axum, poleg egiptovskih obeliskov je ena največjih znanih monohtskili struktur (visok 33 m in težak 540 ton) — v letu 1980 je bil vpisan v Unescov seznam svetovne dediščine. Od mirovne pogodbe 1947 pa do 2004 so bila številna diplomatska prizadevanja (resolucija parlamenta v Adis Abebi 1968, dogovor obeh vlad italijanske in etiopske v letu 1997) ter končno v letu 2004 podpis bilateralnega memoranduma, na osnovi katerega je Italija preselila obelisk v Etiopijo. Finančne obveznosti za postavitve in restavratorska dela je prevzel UNESCO (dela so potekala še do 2008),«

I- 'rnitev obeliska - ixum i-y Rima v Etiopijo C? <http://whc.unesco.org/en/news/122/> (vir. Tullio Scn/r-r-i: »The return of the .ixum Obelisk, The recent stoty of the - ixum obelisk«)

I- rnitev obeliska - ixum v Etiopijo (vir. jara Tlaile Mariam, "The Retum of the . ixum Obelisk«)

Povzeto po dveh besedilih: Tullio Scovazzi (prof. of International Law, University of Milano): »The retum of the Axum Obelisk, The recent story of the Axum obelisk« ter Jara Ilaile Mariam (General Manager, Authority for Research and Conservation of Cultural Heritage Lthiopia): »The retum of the Axum Obelisk«,

Obstaja tudi primer v Skandinaviji; znano je vračilo 35.000 arheoloških in etnoloških predmetov inuitske arktične kulture, ki si jih je prisvojila Danska med kolonializacijo Grenlandije (1721—1953). Danski Nacionalni muzej je tako v 80. in 90. letih izvajal obširno aktivnost vračanja dediščine — projekt je znan kot 'Utimut projekt'¹ (vračanje je trajalo do leta 2001) — osnova zanj so tudi bili diplomatska prizadevanja ter zakonodaja Grenlandije iz 1979. ter dansko-grenlandski dogovor.³³

Ščitnik Zfi oči iz 19. stoletja, okro-Sje-ijtimasalik, vzhodna
Greenlandija, (Fo to: Greenland National Museum &
Archives, vir. <http://www.unesco.opijculturej>)

Med odmevnejšimi primeri je tudi vračilo fragmentov grškega Partenona v letu 2006 iz Nemčije (Univerza v Heidelbergu). Slo je sicer za manjši del ene skulpture, vendar je to prvi primer vračila Grčiji po 200 letih, odkar so evropski zbiralci začeli odnašati dele Partenona.

Sklenem lahko, da je bilo po objavljenih podatkih Unesca sodeč v letih 2006—2008 (posamezni primeri pa tudi v 80. letih) izvedenih precej primerov vračanja odtujene dediščine ne zgolj evropskih, pač pa tudi ameriških muzejev — vendar po vsebini sodeč prevladujejo predmeti, ki so precej pomembni za posamezno manjšo nacionalno kulturo, ne pripadajo pa splošno znanim kulturam svetovne dediščine (npr. francoski muzeji so vrnil maske maorske kulture Nove Zelandije).³⁴

Danes je poudarjena vloga muzejev kot kulturnih prostorov, tako da je pravica do dostopa in uživanja kulturne dobrine postala univerzalna pravica — vendar pa načelo univerzalnega dostopa

razstavljene dobrine ne more prevladati nad moralno in pravno pravico do lastništva kulturnih dobrin. Ali kot je dejal Victor Hugo: »Spomeniki pripadajo svojim lastnikom, njihova lepota pa vsakomur.«³⁵ Poleg tega gre za nekakšno organsko povezavo med umetniškim delom ah spomenikom ter lokacijo, kjer je bil ustvarjen. Zato so tudi toliko bolj cenjene ne samo izvedene restitucije, pač pa tudi sodelovanja muzejškili ustanov na svetovni ravni, ko gre za kompletiranje določenih spomenikov in zatem skupno vzajemno razstavljanje (pa tudi pogodbeno sodelovanje z zasebnim sektorjem). Ob tem pa vedno nastajajo določene diplomatske, pravne in etične dileme, povezane z vračanjem kulturnih dobrin.

Podobno kot Priporočilo se tudi Konvencija v 1. členu začenja z obširno definicijo kulturne dobrine, ki zajema enajst kategorij — za arhivsko stroko so pomembni: redki rokopisi in inkunabule, zelo stare knjige, dokumenti in publikacije, posamezne ali v zbirkah, za poseben interes (npr. zgodovinski, umetniški, znanstveni, literarni, itd.), posamezne poštne znamke ali v zbirkah, arhivsko gradivo vključno z zvočnim, fotografskim ah kinematografskim gradivom. Tako kot Priporočilo tudi Konvencija poudarja pomembnost mednarodnega sodelovanja kot najučinkovitejšega sredstva za varstvo nacionalnih kulturnih dobrin ter prizadevanj proti osiromašenju kulturne dediščine. Konvencija v uvodu tudi poudarja moralno obveznost vsake članice, da ne samo varuje svojo dediščino, ampak tudi spoštuje dediščino drugih narodov in si prizadeva preprečiti kraje, tajna izkopavanja ter nelegalen izvoz. Poleg tega obvezuje kulturne ustanove, kot so muzeji, knjižnice in arhivi, da mora biti oblikovanje njihovih zbirk skladno s svetovno priznanimi moralnimi principi. Podobno kot v Priporočilu tudi tu velja, da je vsak uvoz, izvoz ah prenos lastništva, ki ni izveden skladno z načeli Konvencije, razumljen kot nelegalen (Konvencija, člen 3). Prav tako so navedeni konkretni predlogi za organiziranje nacionalne službe za varstvo kulturne dediščine: od zakonodaje do skupnega registra kulturne dediščine, organiziranje in izvajanje nadzora, zagotovitev potrebnih finančnih sredstev (morebiti tudi posebnega fonda), izobraževanje osebja, postavitev strokovnih in etičnih pravil za delovanje teh ustanov, pa tudi obveščanje javnosti ob morebitni kraji in izginotju kulturnih dobrin (Konvencija, člena 5 in 14). Se posebej se mi zdi pomembna uvedba registra pomembnih javnih in

Povzeto po dveh besedilih: Mille Gabriel (University of Copenhagen): »The 'Xtinnit' Project par the Repatriation of Cultural Heritage from Denmark, to Greenland« ter Daniel Thorleifsen: »The Repatriation of Greenland Cultural Heritage

³⁴ Recent examples of successful operations of cultural property' restitutions in the world, na: <http://www.unesco.org/culture>.

³⁵ Glej opombo 31.

zasebnih kulturnih dobrin, katerih (trajni) izvoz bi predstavljal znatno osiromašenje nacionalne kulturne dediščine. Poleg tega priporoča državam, naj nadzorujejo trgovce z antikvitetami: z izobraževanjem, bedenjem nad nelegalnim gibanjem kulturnih dobrin, kazensko odgovornostjo trgovcev, vzpostavitvijo njihovega registra nakupov antikvitet (z imenom in naslovom dobavitelja, opisom in ceno vsakega prodanega predmeta) ter obvezno obveščanje kupca o morebitni prepovedi izvoza določene dobrine (Konvencija, člen 10). Države naj bi si prizadevale z izobraževanjem izboljšati ozaveščenost javnosti o vrednosti in ogroženosti kulturnih dobrin zaradi kraja, skrivnih izkopavanj in nelegalnega izvoza (Konvencija, člen 10). Prav tako se uvaja certifikat oz. potrdilo za izvoz dediščine — to mora kot dovoljenje pristojnih ustanov spremljati vsak predmet, ki je namenjen izvozu, drugače je izvoz prepovedan (Konvencija, člen 6). Države članice se s Konvencijo obvezujejo, da bodo s svojo usklajeno zakonodajo preprečile muzejem in drugim varstvenim ustanovam na svojem ozemlju pridobivati nelegalno izvožene kulturne dobrine, ki izvirajo iz drugih držav, oz. da bodo ob morebitni ponudbi nelegalno izvožene kulturne dobrine o tem obvestile državo izvora (Konvencija, člen 7 a). **Države se obvezujejo tudi z zakonom prepovedati uvoz kulturnih dobrin, ukradenih iz muzejev, verskih ali posvetnih javnih spomenikov — s pogojem, da je ta lastnina dokumentirana in vpisana v inventarjih ustrezne ustanove.** Obenem naj bi države v takih primerih izvedle ustrezne ukrepe za vrnitev te dobrine v državo izvora; država s tovrstno zahtevo pa naj bi plačala le nadomestilo dobrovernemu posestniku, prav tako naj bi na lastne stroške pripravila dokumentacijo in potrebne dokaze za uveljavljanje zahtevka za vrnitev dobrine. Zahteve za vračilo naj bi potekale preko diplomatskih služb. V primeru vračila naj se ne bi zaračunavale carinske ali druge takse. Prav tako naj bi vse stroške v zvezi z vračanjem in dostavo dobrine nosila država, ki zahteva vračilo (Konvencija, člen 7).

V zvezi s kaznovanjem Konvencija priporoča, da se države članice ob morebitnem kršenju določil Konvencije (še posebej pri izvozu brez certifikata ter ali uvozu kulturnih dobrin, ukradenih iz muzejev in verskih ustanov) obvežejo, da bodo uvedle kaznovanje z globo ali administrativnimi sankcijami (Konvencija, člen 8). Besedilo poudarja tudi pomembnost sodelovanja med državami — tako se lahko vsaka država (podpisnica te konvencije) obrne na drugo vpleteno državo, če meni, da je njena kulturna dediščina ogrožena zaradi ropanja arheo-

loškega ali etnološkega gradiva (člen 9). Države se tudi obvezujejo, da bodo sodelovale v skupnem mednarodnem prizadevanju za določitev in izvajanje potrebnih konkretnih ukrepov, vključno za izvoz in uvoz ter mednarodno trgovino s tem specifičnim gradivom. Vsaka država naj bi z začasnimi ukrepi tudi preprečila nepopravljivo škodo (poškodbe) na kulturni dediščini, ki jo zahteva druga država (člen 9). Pristojne službe držav naj bi si v okviru mednarodnega sodelovanja prizadevale za čimprejšnjo vrnitev nelegalno izvoženih dobrin legitimnemu lastniku, prav tako naj bi dopustile aktivnosti za iskanje izgubljenih predmetov kulturne dediščine v imenu legitimnega lastnika (člen 13). **Iz vidika problemov restitucije pa je med dolgo- ročno najpomembnejšimi določili to: članice naj bi priznale neizpodbitno pravico vsake podpisnice Konvencije do tega, da določi (klasificira) in razglasi določene kulturne dobrine kot neprenosne, in ki se jih zaradi tega dejstva samega (»ipso facto«) ne more izvoziti, hkrati pa omogočiti vrnitev take dobrine državi izvora, če je bila ta dobrina izvožena (člen 13).** To je tista kategorije kulturne dediščine, ki jo slovenska zakonodaja razglasa kot 'kulturni spomenik' (to velja tudi za arhivsko gradivo, ZVDAGA, člen 7) oz. v mednarodni terminologiji kot 'nacionalno bogastvo'. Konvencija tudi pozdravlja sklepanje posebnih sporazumov med državami članicami za reševanje te problematike in problemov restitucije kulturnih dobrin, ki so bile odstranjene z ozemlja izvora zaradi kakršnihkoli razlogov (člen 15).

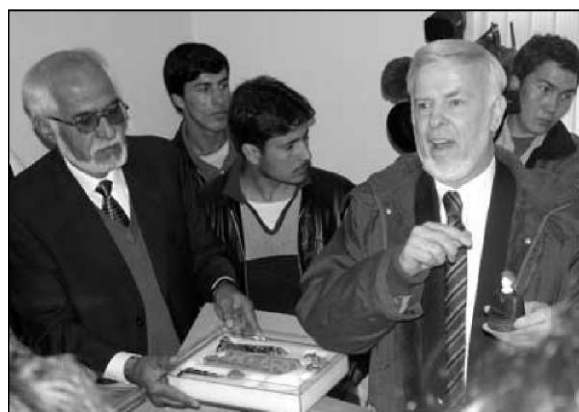
Posebna člena opisujeta problematiko dediščine v primeru vojaške okupacije tujega ozemlja — če tuja vojska izvede nasilen izvoz ali prenos lastništva kulturne dediščine, ki izvira posredno ali neposredno iz okupirane države, se to smatra za nelegalno (člen 11). Prav tako naj bi države (podpisnice) spoštovale kulturno dediščino na vseh ozemljih, za katere so odgovorne, in torej s sprejetimi ukrepi preprečevale nelegalen izvoz, uvoz in prenos lastništva kulturnih dobrin na teh ozemljih (člen 12). Tako se določila Konvencije in obveznosti držav ne nanašajo zgolj na matična ozemlja, ampak tudi na vsa ozemlja, za katera so odgovorne na osnovi mednarodnih odnosov. V primeru oboroženih spopadov podrobneje določa ukrepe za varstvo dediščine t.i. 'Haaška konvencija' (**Konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženih spopadov, sprejeta v Haagu 14. maja 1954 (Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Con-**

vention)³⁶ ter Drugi protokol, sprejet v Haagu 1999 (Second Protokol)).³⁷ Obširneje sta oba protokola konvencije opisana v ARHIVIH, let. 29, št. 2, 2006 (str. 269-273),³⁸

Ob koncu Konvencija opredeljuje tudi vlogo UNESCO, ki v problematiki izvoza, uvoza in prenosa lastništva nudi predvsem tehnično pomoč v smislu informiranja in izobraževanja, konzultacij in ekspertnega svetovanja ter koordinacije in mediacijske vloge njenih služb. UNESCO lahko na lastno pobudo vodi tudi raziskave in objavlja študije o zadevah, ki se nanašajo na nelegalno selitev kulturnih dobrin (člena 16 in 17).

Konvencija UNIDROITa o ukradenih ali nelegalno izvoženih kulturnih objektih, Rim 24. 6. 1995 (UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects, Rome, 24 June 1995)³⁹

Za urejanje področja nelegalnega izvoza je to eden od najmlajših dokumentov (iz leta 1995, UNESCO Pariška konvencija je iz 1970, Priporočilo pa iz 1964.). V uvodu je naprej izražena zaskrbljenost zaradi nelegalnega izvažanja kulturnih objektov, in s tem povzročene nepopravljive škode kulturni dediščini nacionalne, plemenske, prvobitne ali kake druge skupnosti, pa tudi dediščini vsega človeštva, še posebej z ropanjem arheoloških nahajališč, in s tem izgube neprecenljive arheološke, zgodovinske in znanstvene informacije. Namen konvencije je olajšati restitucijo in vračanje kulturnih objektov, pa tudi zagotovitev nadomestil kot možne osnove za izvršitev restitucije. Konvencija sama ne more zagotoviti rešitev za tovrstne težave, pomeni pa začetek mednarodnega kulturnega sodelovanja. Hkrati naj bi ohranjala pravilen način zakonitega trgovanja ter meddržavne dogovore o kulturnih izmenjavah. Konvencijo naj bi spremljali drugi učinkoviti ukrepi za varstvo kulturnih objektov, kot so razvoj registrov, fizično varovanje arheoloških nahajališč in tehnično sodelovanje. Prvo poglavje konvencije

I-radio predmetov dediščine. • V gornjem delu: iz Švice v Nacionalni muzej v Kabulu — okrog 1 300 predmetov zasebnih donatorjev, ki jih je zbrala Švicarska fondacija (tiskovna konferenca 17. 3. 2007) C?

UNESCO/Masanori Nagaoka

opredeljuje njen namen in definira pojem kulturni objekt. Konvencija se uporablja za: a) restitucijo ukradenih kulturnih objektov, b) vračanje kulturnih objektov, odstranjenih z ozemlja države v nasprotju z njeno zakonodajo, ki ureja izvoz kulturnih objektov (velja za podpisnice Konvencije) ter c) za varovanje kulturne dediščine (Konvencija, člen 1). Konvencija opredeljuje pojem kulturni objekt, ki je glede na versko ali profano naravo pomemben za arheologijo, prazgodovino, zgodovino, literaturo, umetnost ali znanost ter sodi v katero od kategorij, navedenih v prilogi Konvencije. Za arhivsko področje so v prilogi navedeni: posamezni izjemni rokopisi in itikuliabule ali v zbirkah, stare knjige, dokumenti in publikacije posebnega pomena (zgodovinskega, umetniškega, znanstvenega, literarnega, itd.), arhivsko gradivo, vključno z zvočnim, fotografskim in kitiomatografskim gradivom, posamezno ali v zbirkah ter zbirke znamk (Konvencija, členi 1—3). Drugo poglavje obravnava vrnitev ukradenih kulturnih objektov. Posestnik ukradenega kulturnega predmeta, mora le-tega vrniti. Kulturni

³⁶ [http://porbil.unesco.org/en/ev.php-URI_1ID=15391&URI_D\(\)=D\(\)_T\(>PIC&URI_1 VIK >N=201.html](http://porbil.unesco.org/en/ev.php-URI_1ID=15391&URI_D()=D()_T(>PIC&URI_1 VIK >N=201.html)

³⁷ [http://portal.unesco.org/en/ev.php-URI_1ID=15207&URI_D\(\)=D\(\)_T\(>PIC&URI_1 VIK >N=201.html](http://portal.unesco.org/en/ev.php-URI_1ID=15207&URI_D()=D()_T(>PIC&URI_1 VIK >N=201.html)

³⁸ Natalija Glažar: »Drugi protokol llaške konvencije in Modri ščit«, *slrhiri* 29 (2006), št. 2, str. 269-273.

³⁹ <http://www.unidroit.org/english/conventions/1995culturalproperty/1995culturalproperty-e.htm>
UNIDROIT International Institute for the Unification of Private Law, s sedežem v Rimu (<http://www.unidroit.org/>).

predmeti, ki so bili izkopani nelegalno ali pa legalno, vendar nezakonito prilaščeni, so razumljeni kot ukradeni. Vsako zahtevo za resdtueijo mora zahtevana stranka posredovati v obdobju treh let od ugotovitve lokacije tega predmeta oz. identitete posestnika — v vsakem primeru pa v 50 letih od izvršene kraje. Vendar pa lahko vsaka podpisnica Konvencije samostojno določi v svoji zakonodaji, da je časovna meja za zahtevek 75 let oz. poljubno dolga doba, določena v nacionalni zakonodaji (Konvencija, člen 3, točke 1–5). Za konvencijo pomeni »javna zbirka« skupino inventariziranih ah drugače identificiranih kulturnih objektov, ki jih imajo v lasti: a) države podpisnice konvencije, b) regionalne ah lokalne oblasti teh držav, c) njihove verske ustanove, d) ustanove, ki so bile ustanovljene za pomembnejše kulturne, izobraževalne ah znanstvene namene države podpisnice, hkrati pa so to ustanove, ki v državi priznано služijo javnemu interesu. Posestnik ukradenega kulturnega predmeta naj bi bil upravičen do plačila primerne nadomestila, a s pogojem, da ni vedel, da je objekt ukraden, oz. če dokaže, da si je ob nakupu objekta prizadeval dobiti informacije o izvoru (v skladu s predpisi). Nadomestila zagotovi država oz. organizacija, ki postavi zahtevo za vrnitev. Pri ugotavljanju, ah je posestnik ob nakupu ustrezno ukrepal ter si prizadeval dobiti informacije o izvoru, je treba raziskati okoliščine nakupa (vključno z karakteristikami vseh vpletenih strani), plačano ceno, podatke ah je posestnik preveril katerega od razumno dostopnih registrov ukradenih kulturnih objektov, oziroma pridobil kakršnekoli relevantne informacije in dokumentacijo, ki jo je moč dobiti, ter ah se je o tem posvetoval z dostopnimi agencijami (Konvencija, člen 4, točke 1–4).

Tretje poglavje je posvečeno vračilu nelegalno izvoženih kulturnih objektov. Država podpisnica Konvencije lahko zahteva od sodišča ah katere druge pristojne ustanove v drugi državi podpisnici, naj ukaže vrnitev nezakonito izvoženega objekta. Če je bil kulturni objekt začasno izvožen z ozemlja države, zaradi namenov razstav, raziskav ah restavriranja, v skladu z zakonsko predpisanimi pogoji ter ustreznimi dovoljenji, vendar pa predmet ni vrnjen v terminu, določenem v dovoljenju, je razumljeno, da je predmet nelegalno izvožen (Konvencija, člen 5). Sodišče ah druga državna pristojna ustanova mora izdati ukaz za vrnitev nelegalno izvoženega kulturnega objekta, če država, ki zahteva vrnitev, ugotovi (dokaže), da je premestitev objekta z njene ozemlja bistveno ogrozila enega ah več navedenih interesov: a) fizično ohranitev (materialno varstvo) objekta ah njegovega konteksta, b) inte-

griteto sestavljenega objekta, c) ohranitev informacije znanstvene ah zgodovinske narave, d) tradicionalno ah ritualno uporabo objekta, ki ga izvajajo plemenske ah domorodne skupnosti — ah z ugotovitvijo, da je objekt izjemnega kulturnega pomena za državo, ki ga zahteva (Konvencija, člen 5, točka 3). Vsaka zahteva za vračilo mora vsebovati tovrstno informacijo dejanskega ah pravnega značaja, ker lahko služi sodišču pri odločitvah. Roki, ki jih predpisuje konvencija so: vsak zahtevek za vračilo naj bi bil posredovan v treh letih po ugotovitvi države o novi lokaciji kulturnega objekta ter identitete posestnika — v vsakem primeru pa v petdesetih letih od datuma izvoza oz. datuma, določenega za vrnitev objekta (Konvencija, člen 5, točke 4–5).

Ce je lastnik pridobil nelegalno izvožen kulturni objekt, je upravičen do plačila razumnega nadomestila. Plača ga država, ki zahteva vračilo objekta — seveda s pogojem, da lastnik ni bil obveščen, niti ni mogel biti v razumnih okvirih obveščen o tem, da je bil objekt ob nakupu nelegalno izvožen. Ob tem se presojuje okoliščine in pogoji nakupa, preverja pa se tudi, ah obstaja potrdilo oz. certifikat o izvozu, skladen z zakonodajo zadevne države. Lastnik se lahko namesto za finančno nadomestilo odloči za druge možnosti: a) da ohrani lastništvo objekta, b) da, v zameno za plačilo ah zastonj prenese lastništvo na osebo, ki jo sam izbere, z stalnim bivališčem v državi, ki zahteva vračilo kulturnega objekta. Stroške za vračilo kulturnega objekta nosi država, ki zahteva vrnitev objekta — vendar pa trenutni lastnik objekta naj ne bi bil v boljšem položaju kot oseba, od katere je objekt kupil, ga podedel ah pridobil zastonj (Konvencija, člen 6, točke 1–5). Vendar pa imajo določila tega poglavja tudi določene izjeme, in sicer ne uporabljajo se v primeru a) če izvoz kulturnega objekta ni več nelegalen v času, ko je izdan zahtevek za vračilo objekta, b) če je bil objekt izvožen, ko je bila oseba, ki je objekt ustvarila, še živa ah v 50 letih po smrti te osebe. To določilo se uporablja tudi v primeru, če gre za kulturni objekt, ki so ga je ustvarili v plemenski ah prvobitni skupnosti za tradicionalno ah ritualno uporabo te skupnosti, zato naj bi bil objekt vrnjen tej skupnosti (Konvencija, člen 7).

Ob številnih opisanih mednarodnih aktih, ki jih dopolnjujejo tudi aneksi, je potrebno poudariti, da je v preprečevanje nelegalne trgovine in izvoza kulturne dediščine vključena tudi Generalna skupščina Združenih narodov, tako je od leta 1972 pa do danes sprejela veliko resolucij, ki v katerem od delov med drugim določajo tudi varovanje in vračilo kulturnih dobrin kot osnove za ohranitev in na-

daljnji razvoj kulturnih vrednot (še posebej na zasedenih ozemljih ah takih, na katerih potekajo vojaški spori).⁴⁰

Zaključek

Ob številnih prikazanih nacionalnih predpisih (v prvem delu sestavka), ki regulirajo področje izvoza ter uvoza kulturne dediščine, je nedvomno, da z visoko stopnjo predpisne urejenosti kakovostno varujejo nacionalno kulturno dediščino, to pa je v današnji Evropi splošno navzoče v državah članicah, hkrati pa tudi v večini evropskih držav že mnogo let utečeno. Predpisi na ravni EU pa dodajajo ne zgolj potrebni okvir minimalnih zahtev, ki naj bi se tako trajneje ohranile, pač pa z Direktivo Sveta 93/7/EGS z dne 15. marca 1993 o vračanju predmetov kulturne dediščine, ki so bih protipravno odstranjeni iz ozemlja države članice (UL L 74, 27. 3. 1993) tudi v resnici nastaja poseben, med članicami dogovorjen, sistem vračanja predmetov kulturne dediščine, ki je iz raznih razlogov nelegalno izvožena. V drugem delu sestavka pa so prikazani mednarodnopravni instrumenti (UNESCA in UNDROITa), ki širše urejajo področje izvoza in nelegalne trgovine, predvsem pa so osnova za restitucijska prizadevanja držav, ki so iz različnih zgodovinskih razlogov izgubile del svoje nacionalno pomembne dediščine. Nekaj opisanih primerov vračila kulturne dediščine pa daje vpogled v težavnost tovrstnih diplomatskih in dolgoletnih aktivnosti, med katerimi zgolj nekatere dosežejo tudi realizacijo, predvsem po zaslugi ne zgolj strokovne dejavnosti, pač pa med drugim tudi trenutno ugodnih političnih razmer.

Viri

Direktiva sveta 93/7/EGS z dne 15. marca 1993 o vračanju predmetov kulturne dediščine, ki so bili protipravno odstranjeni iz ozemlja države članice (UL L 74, 27. 3. 1993).

Uredba Sveta (EGS) št. 3911/92 z dne 9. decembra 1992 o izvozu predmetov kulturne dediščine (UL L št. 39 z dne 31. 12. 1992).

Zakon o varstvu kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 16/2008, popr. št. 123/2008).

Zakon o varstvu kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 7/1999).

Zakon o vračanju protipravno odstranjenih predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 126/2003).

Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (Ur. l. RS, 30/2006).

Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (Ur. l. RS, št. 86/2006 — poglavje 10.5. Vrste in oblike evidenc arhivskega gradiva).

Pravilnik o določitvi zvrsti predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 73/2000).

Pravilnik o zvrsteh protipravno odstranjenih predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 34/2004).

Pravilnik o postopku za izdajo dovoljenj za izvoz in iznos predmetov kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 48/2004, popr. 106/2004).

Pravilnik o vodenju inventante knjige premične kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 122/2004).

Pravilnik o registru kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 66/2009).

Pravilnik o evidenci in nadzoru pri trgovanju s predmeti kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 140/2004).

Predlog Pravilnika o seznamu zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah (junij 2010).

Mednarodni kodeks etike za trgovce s predmeti kulturne dediščine, na: http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/kulturna_dediscina/premicna_kulturna_dediscina/

Priporočilo o ukrepih za prepoved in preprečevanje nedovoljenega uvoza, izvoza kulturnih dobrin ter prenosa lastninske pravice na njih, sprejeta 19. novembra 1964 v Parizu (Recommendation on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Export, Import and Transfer of Ownership of Cultural Property, 1964), na: <http://portal.unesco.org/culture/en>

Konvencija o ukrepih za prepoved in preprečevanje nedovoljenega uvoza in izvoza kulturnih dobrin ter prenosa lastninske pravice na njih, sprejeta 14. novembra 1970 v Parizu, (Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property, 1970, na: <http://portal.unesco.org/culture/en>

Konvencija UNIDROIT-a o ukradenih ali nelegalno izvoženih kulturnih objektih, Rim 24. 6. 1995 (UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects, Rome, 24 June 1995), na: <http://www.unidroit.org/>

<http://www.unesco.org/culture/natlaws/>

⁴⁰ Resolutions adopted by the United Nations General Assembly about Return and Restitution of Cultural Property, na: <http://www.unesco.org/culture>

Literatura

Priročnik za carinike: »Izvoz, uvoz in interkomunitarni promet s predmeti kulturne dediščine«. Ljubljana : Ministrstvo za kulturo RS, 2005.

Scovazzi, Tullio (prof. of International Law, University of Milano): »*The return of the Axum Obelisk, The recent story of the Axum obelisk*«, na: <http://portal.unesco.org/culture/en>

Mariam, Jara Haile (General Manager, Authority for Research and Conservation of Cultural Heritage Ethiopia): »*The return of the Axum Obelisk*«, na: <http://portal.unesco.org/culture/en>

Gabriel, Mille (University of Copenhagen): »*The 'Utimut' Project for the Repatriation of Cultural Heritage from Denmark to Greenland*«, na: <http://portal.unesco.org/culture/en>

Thorleifsen, Daniel: »*The Repatriation of Greenland Cultural Heritage*«.

Zusammenfassung

AUSFUHR UND EINFUHR VON ARCHIV MATERIAL UND RESTITUTION VON GEGENSTÄNDEN DES KULTURERBES (GESETZLICHE BESTIMMUNGEN SLOWENIENS UND INTERNATIONALE RECHTSINSTRUMENTE)

Im ersten Teil des Beitrags werden die slowenischen Vorschriften zur Ausfuhr und Einfuhr von Gegenständen des Kulturerbes sowie die Übereinstimmung der slowenischen Gesetzgebung mit der diesbezüglichen europäischen Rechtsordnung dargestellt. Angeführt werden alle Arten der Ausfuhr- bzw. Einfuhrbewilligungen, wer sie erhält

und für welchen Zweck. Weiter werden auch die Verpflichtungen des slowenischen Kulturministeriums angeführt, das die verschiedenen Verfahren leitet und die damit verbundenen Evidenzen führt.

Im zweiten Teil des Beitrags werden mehrere internationale Rechtsinstrumente dargestellt (der UNESCO und von UNIDROIT), die die Problematik der Ausfuhr, der Verhinderung des illegalen Handels und der Restitution veräußerter Kulturgüter zwischen den Unterzeichnerstaaten der Übereinkünfte und auf internationalem Niveau regeln. Mit der Darstellung der Pariser Konvention aus dem Jahr 1970 der UNESCO (»Übereinkommen über Maßnahmen des Verbots und der Verhinderung der unerlaubten Einfuhr und Ausfuhr von Kulturgütern sowie der Übertragung der Eigentumsrechte an diesen«) werden die internationalen Verpflichtungen der Unterzeichnerstaaten angeführt. Besonders wichtig ist das unanfechtbare Recht jedes Beitrittslandes, bestimmte Kulturgüter zu klassifizieren und als unübertragbar zu erklären, die aufgrund dieser Tatsache (*ipso facto*) nicht ausgeführt werden können; gleichzeitig ist die Rückgabe solcher Kulturgüter an das Ursprungsland zu ermöglichen, wenn eine Ausfuhrmöglichkeit bestand. In den internationalen Vorschriften ist auch jene Bestimmung sehr wichtig, die besagt, dass das veräußerte und zurückgeforderte Kulturgut in den Inventaren oder Registern der entsprechenden Einrichtungen dokumentiert und eingetragen ist, da der Staat auf diese Weise eine größere Möglichkeit des formalrechtlichen Eigentumsnachweises im internationalen Rahmen besitzt. In dem Beitrag werden einige Beispiele der Rückgabe von Gegenständen des Kulturerbes an die Ursprungsländer Italien, Dänemark und Deutschland angeführt.